

№2, 4, 7 та 11 до Конвенції від 17.07.1997 // ВВР України. – 1997. – №40. – Ст. 262. 6. Камышанский В. П. Ограничения права собственности: гражданско-правовой анализ: Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2003. 7. Майданик Р. А. Проблемы регулирования довірчих відносин у цивільному праві. Автореф. дис... д-ра юрид. наук. 12.00.03. К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2003. 8. Лазар Ян. Собственность в буржуазной правовой теории. – М.: Юридическая литература, 1985. 9. Житлове законодавство України: стан та шляхи удосконалення. Монографія / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: КВІЦ, 2006. 10. Камышанский В. П. Право собственности: пределы и ограничения. – М.: Закон и право. 2000. 11. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М., 1975. 12. Камышанский В. П. Ограничения права собственности. Автореф. дис... д-ра юрид. наук. 12.00.03. – СПб., 2000. 13. Мережко А. А. Договор в частном праве. – К.: Юстиниан, 2003.

Надійшла до редколегії 14.08.08

Л. В. Сапейко

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

Поява нового сімейного законодавства визначила головні напрямки регулювання сімейних правовідносин. Серед інститутів сімейного права, які є найбільш значущими для суспільства, провідне місце посідають аліментні зобов'язання, оскільки їх виникнення зумовлено потребою конкретної особи у зв'язку з певними обставинами отримувати матеріальну допомогу від членів сім'ї. Хоча Сімейний кодекс України (далі – СК) передбачає договірне регулювання аліментних відносин, зацікавлені особи, як і раніше, віддають перевагу стягненню аліментів у судовому порядку. З огляду на це видається доцільним приділити увагу проблемам, пов'язаним із розглядом справ про стягнення аліментів.

Інститут аліментних зобов'язань досліджувався багатьма вченими в різні часи, але їх праці присвячені в основному проблемам сімейного права Див., наприклад, роботи А. І. Пергамент «Алиментные обязательства» [1]; В. П. Нікітіної «Алименты по советскому семейному праву. Учеб. пособие» [2]; М. В. Антокольської «Алиментные обязательства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук» [3]; З. В. Ромовської «Аліментні зобов'язання: Конспект лекцій» [4]; Л. В. Афанасьєвої «Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук» [5] та ін.), тоді як процесуальні особливості справ про стягнення аліментів майже не розглядаються на сторінках юридичної літератури.

На сьогодні є чинним новий Цивільно-процесуальний кодекс України (далі – ЦПК), який містить чимало новел, що стосуються процедури розгляду справ у суді. Так, ст. 15 ЦПК України передбачено, що суди розглядають справи в порядку позовного, наказного та окремого провадження. Наказне провадження є новим видом провадження в суді першої інстанції, що являє собою спрощений порядок розгляду справи в суді без проведення судового засідання та виклику зацікавлених осіб для заслуховування їх

пояснень. Виникає питання: чи можуть розглядатися справи про стягнення аліментів у рамках наказного провадження? СК України, на відміну від Кодексу про шлюб та сім'ю (1969 р.), не визнає фіксованих часток аліментів, які раніше становили: на одну дитину – чверть, на двох дітей – третину, на трьох і більше – половину заробітку платника аліментів. Згідно зі ст. 183 СК України частина заробітку (доходу) матері чи батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Якщо аліменти стягуються на двох і більше дітей, суд визначає єдину частину від заробітку (доходу) матері чи батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення повноліття найстаршою дитиною.

Дехто із правознавців вважає, що, оскільки більшість населення має певні доходи для того, щоб максимально забезпечити права дитини, не слід відмовлятися від стягнення аліментів у визначеній частці від заробітку (доходу) і навантажувати суди зайвою роботою. Відповідно питання, пов'язані зі стягненням аліментів на неповнолітніх дітей, доцільно було б вирішувати в порядку наказного провадження [6, с. 55–56]. Проте такий підхід навряд чи буде сприяти захисту прав та інтересів осіб, що потребують утримання. Відхід законодавця від шаблонного стягнення аліментів є суттєвим кроком уперед на шляху покращення добробуту нужденних осіб. За чинним законодавством суд може призначити у ту частку аліментів, яка найбільше відповідатиме інтересам і одержувача, і платника аліментів. Якщо раніше, наприклад, на одну дитину стягувалась лише чверть заробітку (доходу) батька чи матері, то зараз ця частина може становити третину або навіть половину заробітку (доходу) платника, з огляду на конкретну життєву ситуацію. На підставі ст. 182 СК України, при визначенні розміру аліментів (у тому числі й у твердій грошовій сумі) суд має враховувати стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина та інші обставини, що мають істотне значення. З огляду на це кожна із сторін процесу повинна надати докази, які дозволили б суду обґрунтовано визначити частку заробітку (доходу), що буде сплачуватися як аліменти. Таким чином, між сторонами майже завжди існуватиме спір, який розглядається судом у позовному провадженні.

Для відкриття провадження у справі зацікавлена особа повинна звернутися до суду із складеною належним чином позовною заявою, в якій слід чітко визначити сторони справи. Коли йдеться про стягнення аліментів на малолітніх та неповнолітніх дітей, за загальним правилом позивачем визначається той із батьків, хто проживає з дитиною та постійно її утримує. Однак цивільне процесуальне право передбачає, що позивачем у будь-якій цивільній

справі особа, права якої порушені. Тому найбільш правильним було б вважати позивачем у справі про стягнення аліментів на дитину саму малолітню чи неповнолітню особу, інтереси якої будуть захищатися через законного представника – батька, з яким вона проживає, а в судовій практиці – сприйняти таку форму позовної заяви про стягнення аліментів, де позивачем зазначалася б дитина, права якої порушуються ненаданням одним із батьків коштів на її утримання, а потім зазначалося б, хто є її законним представником. Відповідачем (відповідачами) в таких справах визначається батько (батьки), який на думку особи, що пред'являє позов, повинен виконувати аліментний обов'язок примусово.

Останнім часом поширеними стають випадки народження дітей неповнолітніми та навіть малолітніми особами і відповідно постає проблема визначення прав та обов'язків таких батьків. Статтею 156 СК України визначено, що неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки стосовно дитини, як і повнолітні батьки, й можуть здійснювати їх самостійно. Також дані особи мають право на звернення в суд за захистом прав та інтересів своєї дитини. Виходячи з цього, неповнолітні батьки мають право пред'являти позови про стягнення аліментів без сторонньої допомоги, а якщо неповнолітній батько є відповідачем у справі, то на нього може бути покладений обов'язок утримувати дитину. Однак у разі відсутності заробітку (доходу) в такого батька, обов'язок зі сплати аліментів до його повноліття може бути покладений на інших членів сім'ї або родичів. Малолітні батьки не можуть бути ні позивачами, ні відповідачами в суді, тому в такі випадках право на пред'явлення позову про стягнення аліментів та обов'язок з утримання мають лише дід та бабуся, оскільки в дитини, батько (батьки) якої є малолітнім (малолітніми), не може бути інших родичів та членів сім'ї, наділених такими правами та обов'язками (повнолітніх братів, сестер, вітчима, мачухи).

Окремої уваги заслуговує питання щодо стягнення аліментів на повнолітніх непрацездатних дітей та повнолітніх дітей, які продовжують навчання. Слід зазначити, що СК України не містить окремих положень щодо непрацездатних осіб, які можуть звертатися до суду з подібними позовами. Стосовно ж повнолітніх осіб, які продовжують навчання, ст. 199 СК України передбачає, що право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той із батьків, із ким проживає дочка чи син, а також самі дочка чи син, які продовжують навчання. На наш погляд, така позиція є дуже спірною. Досягнувши повноліття, особа отримує здатність своїми діями набувати прав і самостійно їх здійснювати, тому саме вона має вирішувати питання щодо необхідності залучення батьків до свого утримання. Слід також ураховувати, що повнолітня особа може мати самостійний заробіток чи інший

дохід, який, на її думку, цілком достатній для задоволення життєвих потреб, або ж така особа планує влаштуватися на певну роботу й утримувати себе самостійно. Поряд з цим, той із батьків, хто проживає разом із дитиною, може мати власну думку стосовно достатності коштів у дитини та прагнути будь-що залучити іншого з батьків до надання утримання, що і призводить до подання позову від імені дитини.

Крім того, закон поширює право на отримання матеріальної допомоги від батьків не тільки на осіб, що навчаються на денних відділеннях, а й на тих, хто навчається заочно та на вечірніх відділеннях, тому останні в більшості випадків працюють та отримують певний заробіток. Все це дає підстави стверджувати, що право на звернення з позовами про надання матеріальної допомоги батьками на час навчання або у зв'язку з непрацездатністю повинні мати тільки самі повнолітні діти цих батьків.

Також необхідно враховувати, що батьки є законними представниками тільки малолітніх чи неповнолітніх дітей, тому, якщо один із батьків бажає надати допомогу своїй повнолітній дитині в суді, він може вступити в процес як договірний представник із відповідними повноваженнями.

Подання позову про стягнення аліментів відбувається за правилами альтернативної територіальної підсудності, тобто за місцем проживання позивача або за місцем проживання відповідача. Право на вибір суду належить особі, що подає позов, тому передбачає, що в більшості випадків це буде суд за місцем проживання самого позивача.

У справах про стягнення аліментів позивачі звільняються від сплати судового збору (ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито»). Крім того, витрати на інформаційно-технічне забезпечення не підлягають оплаті при зверненні до суду і покладаються на сторони після розгляду справи судом (ст. 81 ЦПК України).

Прийнявши позовну заяву, суд має провести попереднє судове засідання, мета якого, за загальним правилом, – з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Стаття 130 ЦПК України передбачає, що для врегулювання спору до судового розгляду суд з'ясовує: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду. Питання щодо врегулювання спору може виникнути також у стадії судового розгляду. Проте, враховуючи специфіку справ про стягнення аліментів, є підстави стверджувати, що права сторін, пов'язані з урегулюванням спору, в таких справах є дещо обмеженими. Так, позивач у справі про стягнення аліментів на малолітню або непо-

внолітню дитину не може відмовитись від позову, бо такі дії суперечили б інтересам дитини. В разі, якщо позивач подасть таку заяву, суд має відмовити в задоволенні даного клопотання.

Укладання мирової угоди в таких справах за загальним правилом також не допускається. В. В. Єфременко, загалом не заперечуючи такої можливості, звертає увагу на досить важливий аспект цієї проблеми: визнання мирової угоди може згодом наступному призвести до виникнення певних ускладнень, наприклад, коли виникне необхідність звернутися до суду з позовом про зміну розміру аліментів [7, с. 202].

Відповідно до чинного законодавства, укладання мирової угоди у справах про стягнення аліментів на дитину можливе тільки в одному випадку. Згідно зі ст. 190 СК України, той із батьків, хто проживає з дитиною, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Такий договір нотаріально засвідчується і підлягає державній реєстрації. Тому, якщо батьки дитини уклали такий договір після того, як суд розпочав справу, їх дії є підставою для укладання мирової угоди, яка повинна бути прийнята судом. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно має укладатися раніше за мирову угоду, інакше відповідач може не виконати умови досягнутої домовленості, що призведе до негативних наслідків для стягувача аліментів, оскільки в разі повторного звернення до суду з позовом про стягнення аліментів, суд відмовляє у відкритті провадження у зв'язку з тим, що в цій справі була укладена мирова угода. У справі про стягнення аліментів на повнолітніх дітей таких обмежень немає, тому сторони в цих справах можуть користуватися всіма процесуальними правами, в тому числі і правом на відмову від позову та укладання мирової угоди.

Визнання позову відповідачем у справах про стягнення аліментів на дітей є бажаним, але не завжди можливим кроком із боку зобов'язаної особи. Проблема, головним чином, полягає в тому, що розмір аліментів, які будуть стягуватися на дитину, визначається не позивачем, а судом з урахуванням багатьох факторів (ступінь нужденності дитини; матеріальні можливості платника тощо). Відповідна сума фіксується в судовому рішенні. У зв'язку з цим визнання позову відповідачем у таких справах втрачає сенс.

Особливістю справ про стягнення аліментів є також і те, що ці справи не можуть бути передані на розгляд третейського суду. Це пов'язано з тим, що третейський суд є недержавним незалежним органом, у якому розгляд справ проводиться не професійними суддями. Оскільки справи про стягнення аліментів мають важливе

соціальне значення та відіграють інколи вирішальну роль у питанні матеріального забезпечення конкретної особи, закономірно, що їх розгляд можливий тільки в загальних (державних) судах. Такий підхід дозволяє уникнути винесення спірних рішень, які неможливо буде оскаржити, позаяк рішення третейських судів є остаточними і застосувати до них загальні правила оскарження не дозволяється.

Рішення про стягнення аліментів допускаються судом до негайного виконання в межах суми платежу за один місяць, однак це не означає, що воно не може бути оскаржене зацікавленою особою. Тому в разі незгоди з судовим рішенням (наприклад, стосовно розміру аліментів) особа має право скористатися загальною процедурою оскарження рішення в апеляційному, а згодом і в касаційному порядку.

Слід зауважити також, що зга ст. 382 ЦПК, у справах про стягнення аліментів не допускається поворот виконання, незалежно від того, в якому порядку ухвалено рішення, крім випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача. Таким чином, якщо вищестоящий суд, наприклад, змінить рішення суду першої інстанції та задовольнить вимоги в меншому розмірі, то позивач не буде повертати відповідачеві різницю між попередньою та новою сумою аліментів.

Отже, особливостями справ про стягнення аліментів на дітей є: можливість їх розгляду тільки в позовному провадженні з відповідним до кожного виду аліментного зобов'язання складом учасників процесу; подання позову за правилами альтернативної територіальної підсудності; звільнення позивачів від сплати судових витрат; неможливість відмови від позову (крім справ про стягнення аліментів на повнолітніх дітей); можливість укладання мирової угоди тільки за умови попереднього укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (у справах про стягнення аліментів на повнолітніх дітей мирова угода може укладатися без будь-яких обмежень); неможливість розгляду таких справ третейським судом; неможливість повороту виконання рішення; можливість негайного виконання рішень.

Список літератури: 1. Пергамент А. И. Алиментные обязательства. – М.: Юриздат, 1951. – 167 с. 2. Никитина В. П. Алименты по советскому семейному праву. Учеб. пособие. – Саратов: Саратовский юрид. ин-т, 1967. – 135 с. 3. Антокольская М. В. Алиментные обязательства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М., 1988. – 22 с. 4. Ромовська З. В. Алiментні зобов'язання: Конспект лекцій. – Львів: Львів. ун-т, 1973. – 59 с. 5. Афанасьєва Л. В. Алiментні правовiдносини в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Х., 2003. – 20 с. 6. Афанасьєва Л. В. Права неповнолітньої дитини на утримання // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. – 2004. – № 2. – С. 154–163. 7. Єфременко В. В. Особливості участі сторін у справах про стягнення аліментів на дітей //

Надійшла до редколегії 06.08.08

Р. Ю. Молчанов

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА НА ІМ'Я

Права людини становлять абсолютну цінність для всього людства. Проблема прав людини в усі часи була важливою складовою розвитку суспільства, набуваючи характерних для різних епох філософських, релігійних або етнічних елементів [1, с. 444].

Право на ім'я людини відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦК відноситься до особистих немайнових прав, за допомогою яких здійснюється індивідуалізація людини. Воно є новелою вітчизняного об'єктивного права і все частіше залучається до цивільного обігу та стає предметом судових спорів. Цим зумовлюється актуальність обраної у статті теми.

Праву на ім'я у цивільному праві приділяли увагу І. О. Покровський, М. М. Агарков, О. С. Іоффе, Л. О. Красавчикова, М. М. Малєїна, Л. В. Красицька, М. А. Нохріна, Р. Стефанчук, С. О. Сліпченко та інші цивілісти. Разом з тим, воно до сих пір є малодослідженим у теорії права, тому визначення цього поняття, його ознак вказує на актуальність обраної теми дослідження.

Метою цієї статті є проведення історико-теоретичного аналізу розвитку права на ім'я, що надасть можливість встановити тенденції, спрямування розвитку цього інституту та його особливості.

Ідея прав особистості виникла на підґрунті старого природного права. Про них вже говорять такі його теоретики, як Гуго Гроцій, Вольф. Разом з тим, упродовж XIX ст. цивілістична література просто відмахувалась від питання про права людини, а якщо й розглядала їх, то скоріше як рефлексії об'єктивного права, вираженого у кримінальному законодавстві, або підводила окремі інститути під поняття власності. Навіть ті автори, які визнавали їх за суб'єктивні права, не зупинялись на більш детальному їх дослідженні. Тому дійсне включення їх у систему приватного права можна розглядати як відносно нове явище. Найбільшого розвитку концепція особистих немайнових прав людини досягла у другій половині двадцятого століття. Саме у цей час вказані відносини знаходять своє відбиття у вітчизняному законодавстві багатьох країн світу (Герман. Гражд. Улож., Швейц. Гражд. Улож., Цивільний кодекс України, цивільні кодекси Казахстану, Киргизстану і т. і.).

У тій же мірі це стосується і права на ім'я.

Вперше з часів видання Німецького цивільного укладення право на ім'я стало об'єктом законодавчої нормотворчості в якості